

УДК 633.63:631.52

НЕНЬКА М. М., аспірант

Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України

e-mail: nenka88@i.ua

ПІДВИЩЕННЯ ЧАСТОТИ ВИДІЛЕННЯ ЗАКРІПЛЮВАЧІВ СТЕРИЛЬНОСТІ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ І ПРОДУКТИВНІСТЬ МАТЕРИНСЬКОГО КОМПОНЕНТА ГІБРИДІВ

Наведено спосіб підвищення пенетрантності нових О типів у селекційних матеріалах уманської селекції через рекомбігенез з перевіреними за господарсько-цінними ознаками існуючими закріплювачами стерильності. Базисний рівень продуктивності нових материнських форм є достатнім для введення їх у гібридизацію з метою отримання пробних високогетерозисних ЧС гібридів.

Ключові слова: рекомбігенез, ЧС гібрид, О типи.

Вступ. До теперішнього часу у селекції цукрових буряків основним напрямом є створення гібридів з високим ефектом гетерозису шляхом гібридизації пилкостерильних материнських форм і багатонасінних запилювачів [1]. Для їх одержання необхідно мати колекцію закріплювачів стерильності та їх чоловічостерильних аналогів з високими параметрами базисного рівня господарсько-цінних ознак. Для того, щоб відтворити низку послідовних поколінь пилкостерильних форм, у яких андроцей не розвинутий, необхідно у популяціях буряків віднайти за допомогою аналізуючих схрещувань спеціальні закріплювачі стерильності (ЗС), так звані О типи [2]. Селекційно-генетична схема отримання таких закріплювачів стерильності розроблена і описана Оуеном у сорокових роках минулого століття [3, 4].

Рослини ЗС за фенотипом не відрізняються від звичайних двостатевих рослин. Тому встановити генотип запилювача (кандидата в ЗС) можна лише

аналізуючими схрещуваннями з використанням гібридологічного аналізу одержаного ЧС гібридного потомства. Тому метою аналізуючих схрещувань є встановлення генотипу фертильної рослини ЗС і добір форм з генотипом Nxxzz.

Відомі такі способи одержання закріплювачів стерильності:

- пошук генотипів, що закріплюють стерильність в однонасінних самофертильних популяціях, однак частота таких рослин є надзвичайно низькою;
- виділення ЗС із самонесумісних однонасінних матеріалів з застосуванням сибсових (сестринських) схрещувань і вилучення гетерозиготних за геном x і z рослин. Такий спосіб є поширеним, але він довготривалий;
- використання глибокоінбредних однонасінних ліній, які через аналізуючі схрещування вивчають за закріплювальною здатністю;
- застосування маркерних генів, зчеплених з ознакою стерильності-фертильності андроцею. Такий спосіб стримується відсутністю маркерних генів і способів їх застосування [5].

У панміктичних популяціях цукрових буряків залежно від частоти алелів x і z з різною частотою зустрічаються генотипи Nxxzz, які мають здатність закріплювати стерильність. Частота таких генотипів коливається в межах від 0 до 6%, хоча, за даними різних авторів, вона може бути значно більшою (до 20-30 %) [2]. В цілому це залежить від генетичної структури популяції щодо генів закріплення стерильності-відновлення фертильності. Тому одним з основних завдань, яке покликане удосконалити методи створення материнських форм, є підвищення частоти зустрічаємості O типів у селекційних матеріалах і це пов'язано в основному із трудомісткістю процесів їх пошуку. Серед них – попереднє схрещування однонасінних матеріалів з існуючими кращими ЗС, що характеризуються, крім високої закріплюючої здатності, самофертильністю, комбінаційною здатністю, стійкістю до хвороб з метою їх насичення генами, що контролюють ці ознаки. У таких гібридних форм через аналізуючі схрещування ідентифікують нові рекомбінантні генотипи ЗС з комплексом селекційно цінних ознак. Цей спосіб можна вважати на теперішній час

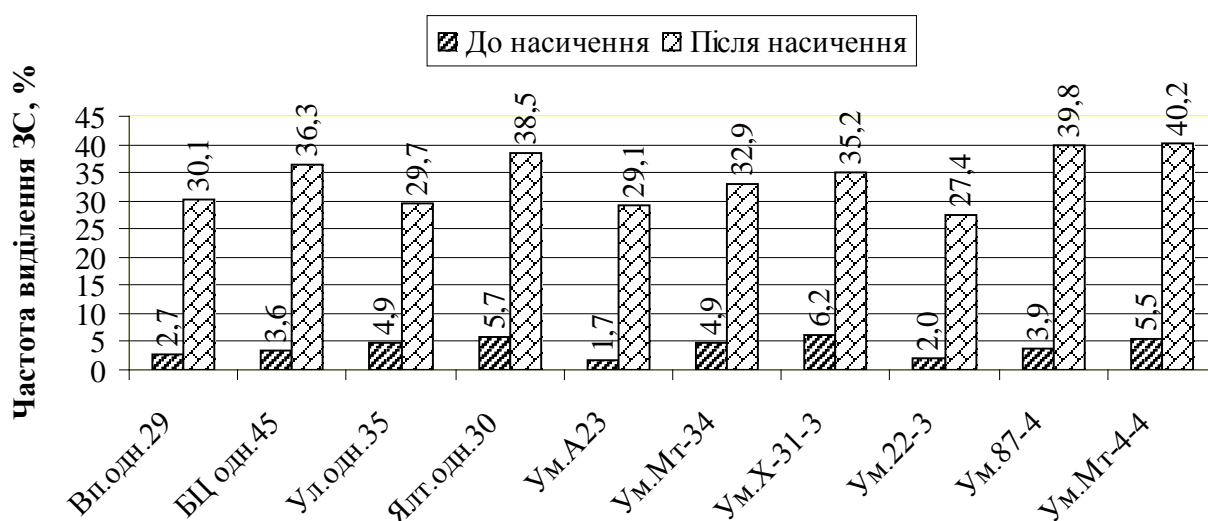
найбільш раціональним [6]. Проте необхідно також вивчати материнський компонент (ЗС і їх ЧС аналог) за базисними показниками врожайності та цукристості, оскільки ці параметри мають вплив на продуктивність ЧС гібридів, створених на їх основі.

Метою наукових досліджень є вдосконалення методів створення нових ЗС через рекомбінез з існуючими комбінаційно-цінними матеріалами уманської селекції та перевірка їх за комплексом господарсько-цінних ознак.

Матеріали і методика досліджень. Дослідження проводили в Інституті коренеплідних культур НААН (наразі Уманська ДСС ІБКіЦБ НААН) упродовж 2007–2011 рр. з використанням аналізуючих та насичуючих схрещувань, а також методу рекомбінезу.

Створення нових закріплювачів стерильності з генотипом Nxxxz, що поєднують крім закріплювальної здатності однонасінність та самофертильність після попередніх схрещувань з кращим існуючим ЗС (ОТ 12-13), проводили традиційним способом шляхом пошуку та добору окремих рослин, що проявили, перш за все, закріплюючу здатність, із однонасінних сортів-популяцій. Для цього у дослід було включено шість селекційних однонасінних номерів і чотири однонасінні сорти-популяції різних генплазм, які попередньо були висіяні у селекційному розпліднику, оцінені за комплексом біоморфологічних ознак і включені у аналізуючі схрещування. Такі схрещування (236 комбінацій) проводили під пергаментними ізоляторами-вертушкам та парними бязевими ізоляторами. Під кожний парний ізолятор висаджували по 2 рослини – по одному коренеплоду кандидата в закріплювачі стерильності (із фертильних популяцій) і по одному коренеплоду лінії з пилковою стерильністю. Насіння збирали з материнських форм для наступного генетичного аналізу генотипу кандидата в О типи, а також з фертильної рослини (для відновлення генотипу) Після ідентифікації нові ЗС та їх ЧС аналоги вивчали за базисною продуктивністю у станційному сортовипробуванні. Ділянки – 13,5 м², повторність – чотириразова [7].

Результати досліджень. Враховуючи те, що у вітчизняних сортових популяціях генотипи Nxxzz зустрічаються із низькою частотою (рис. 1), в зв'язку з чим необхідно проаналізувати велику кількість рослин запилювача (теоретично 10 тис. і більше рослин), розроблено модифікацію методу добору О типів. Він полягає у тому, що спочатку схрещують раніше відселектовані закріплювачі стерильності з генотипом Nxxzz під ізоляторами з фертильними однонасінними рослинами із популяцій. Ці матеріали пройшли відповідну оцінку за продуктивністю, роздільноплідністю та іншими господарсько-цінними ознаками.

Рис. 1. Порівняльний аналіз частоти виділених ЗС в селекційних номерах до і після схрещування з номером ОТ 12-13 (2007–2011 рр.)

Проводили схрещування рослини з відомим генотипом Nxxzz (закріплювач) з фертильним номером ОТ 12-13, який був раніше перевірений за низькою господарсько-цінних ознак – комбінаційною здатністю, однонасінністю, ступенем закріплення стерильності, цукристістю і т. п. Прямі та зворотні гібриди таких пар є кандидати в О типи. При цих схрещуваннях проходить насичення генетичної структури фертильних рослин рецесивними генами x і z, які обумовлюють закріплюючу здатність, внаслідок чого можна очікувати зміну пенетрантності генотипів типу Nxxzz.

Так, частота виділених О типів у природних популяціях однонасінних сортів і однонасінних номерів коливалася у межах 1,7...6,2% (при середньому показнику 4,1%). Після попереднього схрещування з О типом (селекційний номер ОТ 12-13) вона суттєво збільшилася і становила 37,4...40,2% при середній із 10 досліджуваних номерів 33,9%.

Таким чином, ймовірність добору закріплювачів стерильності з таких кандидатів в О типи досить висока, що підвищує в цілому ефективність селекційної роботи з закріплювачами стерильності.

У зв'язку із впливом базисної продуктивності материнського компоненту на продуктивність гібрида в цілому [8], ми визначили урожайність, цукристість та збір цукру у його складових – ЧС ліній і О типів (табл. 1).

Таблиця 1

**Продуктивність складових материнського компонента
цукрових буряків (середнє за 2007–2011 рр.)**

№ з/п	Походження	Продуктивність			Продуктивність, % до стандарту		
		врожайність, т/га	цукристість, %	збір цукру, т/га	врожайність	цукристість	збір цукру
Чоловічостерильні лінії							
1	ЧС1 239	31,8	16,7	5,3	104,6	98,8	103,1
2	ЧС2 141	32,1	16,6	5,3	105,6	98,2	103,5
3	ЧС3 33	31,1	16,7	5,2	102,3	98,8	100,8
4	ЧС4 132	32,2	16,6	5,4	105,9	98,2	103,9
5	ЧС5 565	31,9	16,7	5,3	104,9	98,8	103,5
Закріплювачі стерильності							
6	О тип1 239	33,2	16,6	5,5	96,1	100,1	96,8
7	О тип2 141	33,7	16,3	5,5	97,1	98,8	96,7
8	О тип3 33	34,4	15,9	5,5	99,8	96,4	96,5
9	О тип4 132	32,2	16,5	5,3	93,4	100,0	93,7
10	О тип5 565	32,4	16,2	5,3	93,9	98,2	92,4
	НІР ₀₅	1,1	0,3	0,4			

З таблиці 1 видно, що ЧС форми мають вищу продуктивність, ніж ЗС. Це пояснюється їх відносною гетерозиготністю, а нижча продуктивність ЗС тим, що в них спостерігається інбредна депресія. Крім того, це вказує на те, що дані

ЧС форми в результаті недостатнього заміщення їхнього генотипу генотипом ЗС, яке настає практично після 5 бекросного покоління, ще не є повними їх аналогами стерильності.

Необхідно зазначити, що збір цукру у ЧС ліній визначався більшою мірою врожайністю, а у ЗС – цукристістю. Достатній рівень базисної продуктивності материнського компонента дозволяє очікувати, що у першому поколінні від їх схрещування з багатонасінними запилювачами можна буде відібрати пробні гібриди з високим конкурсним гетерозисом щодо групового стандарту.

Висновки. Попереднє схрещування кандидатів в О типи з перевіреним за господарсько-цінними показниками повним закріплювачем стерильності і добір нових (рекомбінантних) форм з генотипом N_{xxzz} серед них підвищує їх пенетрантність у гібридних популяціях у 8–10 разів, що позитивно впливає на ефективність селекційної роботи зі створення нових ЗС. Базисний рівень продуктивності новостворених ЗС і їх ЧС форм є достатнім для введення їх у гібридизацію з метою одержання і відбору високо гетерозисних ЧС гібридів цукрових буряків.

Список використаних літературних джерел

1. Роїк М. В. Досягнення та перспективи розвитку селекції сільськогосподарських культур та тварин в Україні / М. В. Роїк, М. О. Корнєєва // Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів / Укр. т-во генетиків та селекціонерів ім. М. І. Вавілова. – К., 2007. – Т. 5, № 1–2. – С. 133–140.
2. Балков И. Я. Селекция сахарной свеклы на гетерозис / И. Я. Балков. – М. : Россельхозиздат, 1978. – 167 с.
3. Owen F. V. Male sterility in sugar beets produced by complementary effects of cytoplasmic and Mendelian inheritance / F. V. Owen // Amer. J. Bot. – 1942. – Vol. 29, № 8. – P. 622–692.

4. Owen F. V. Cytoplasmically inherited male-sterility in sugar beet / F. V. Owen // J. Agr. Res. – 1945. – 71, № 10. – P. 423–440.
5. Чугункова Т. В. Генетичні і цитогенетичні основи гетерозису у рослин / Т. В. Чугункова, О. В. Дубровна, І. І. Лялько. – К. : Логос, 2006. – 260 с.
6. Парій Ф. М. Удосконалення закріплювачів стерильності буряків цукрових / Ф. М. Парій, М. М. Ненька // Збірник наукових праць Уманського ДАУ. – Умань : УДАУ, 2009. – Вип.72, Ч. 1 : Агрономія. – С. 160–163.
7. Методика исследований по сахарной свекле. – К. : ВНИС, 1986. – 292 с.
8. Корнєєва М. О. Іванівська і веселоподільська генплазми як джерела комбінаційних запилювачів цукрових буряків / М. О. Корнєєва // Генетичні ресурси рослин : наук. журн. / Нац. акад. аграр. наук України, Ін-т рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, Нац. центр генет. ресур. рослин України. – Х., 2005. – № 2. – С. 48–54.

Аннотація

Ненька М. Н.

Повышение частоты выделения закрепителей стерильности сахарной свеклы и продуктивность материнского компонента гибридов.

В статье приведен способ повышения пенетрантности новых O типов в селекционных материалах уманской селекции на основе рекомбинации с проверенными по хозяйственно-ценным признакам существующими закрепителями стерильности. Базисный уровень продуктивности новых материнских форм является достаточным для введения их в гибридизацию с целью получения пробных высокогетерозисных ЧС гибридов.

Ключевые слова: рекомбинация, МС гибрид, O типы.

Annotation

Nenka M. M.

Increasing of selection frequency of sterility fixers of sugar beet and productivity of parent component of hybrids

In the article there is the method of increase of penetrance of new resulted O types in plant-breedings materials of the Uman selection through rekombigenez with tested after economic-valuable by the signs of existent of sterility maintairnes. A base level of the productivity of new maternal forms is sufficient for introduction of them to hybridization with the purpose of receipt of trial MS hybrids.

Keywords: *rekombigenez, MS hybrid, O types.*

Надійшла 22.01.2014